

geholpen . . . Ik wou wachten tot 11 uur. M'n polsen waren opgezwollen, m'n rug was gebroken kapot. Om 11 uur zweette ik water en bloed en om 10 voor twaalf was het gebeurd met me. Ik was letterlijk uitgedroogd en murw . . . M'n hersens tolden door mijn kop van de pijn . . . Ik was totaal kapot.¹

Dit waren in de betrokken delen slechts voorbeelden – voorbeelden die wij opnamen omdat het ons noodzakelijk leek, de lezer af en toe te doen blikken met welke risico's het illegale werk gepaard ging.

Schrijven wij daar nu meer systematisch over, dan willen wij onderstrepen dat de 'SD' niet pas later in de bezetting maar van den beginne af gevangenen gemarteld heeft, hetzij in de gevangenissen, hetzij in de eigen bureaus. In die bureaus waren kleine cellen gebouwd, veelal in de kelder; het was er nagenoeg donker maar er kon plotseling een pijnlijk-schel licht aanschieten. In de *Aussenstelle*-Amsterdam waren die cellen niet groter dan kasten – gevangenen werden er soms dagenlang in opgesloten, 'om dan, bij het openen van de folterkamer, als levenloze dingen er uit te vallen.'² Zo ook in het 'SD'-bureau aan het Binnenhof in Den Haag (daar waren 8 van die cellen) en in Arnhem en Rotterdam. In Rotterdam zat de gevangene er geboeid en kromgebogen in. 'Z'n natuurlijke behoeften moest hij', aldus J. Engels, 'maar in z'n broek doen. Als de man dan eindelijk uit deze cel werd gehaald en van honger, dorst en doorstane ellende zichzelf niet meer was (sommigen werden bewusteloos uit de cel gehaald), werd hij verhoord.'³ In Arnhem werd de illegale werker H. Cappetti in juni '44 in zulk een martelcel opgesloten. Hij had geweigerd, antwoord te geven op vragen, wie hem de distributiebescheiden geleverd had die hij aan Joodse en andere onderduikers had doorgegeven –

'*Zurück mit dem Kerl!*' Ik word letterlijk in een cel getrapt, nog steeds geboeid op de rug. Stenen vloer anderhalf bij anderhalve meter, geen enkel meubel, geen deken, geen matje – niets. Boven in het plafond een elektrische lamp en enkele uiterst kleine lichtgaatjes. In dat verfoeide hok heb ik drie volle dagen gezeten, gelegen, gehangen en gestaan. Drie volle dagen en drie eindeloze helse nachten. Onafgebroken geboeid met kluisters, die zich steeds vaster om de polsen schroefden bij iedere bruuske beweging. Van vrijdagmiddag omstreeks vier uur af, tot maandagmorgen 11 uur. Geen eten, geen drinken, geen slok water zelfs. Geen wc ook. De nachten waren een duivelse kwelling. Ook dan geen rust, ik heb niet één minuut geslapen. Liggen was mij trouwens niet toegestaan en

¹ Brief, eind nov. 1942, van Jan Verleun (Collectie LO/LKP, C-I-1). ² H. van der Meer: *Levende doden!* (z.j.), p. 12. ³ J. Engels: *Bij de Kapo's*, p. 19.